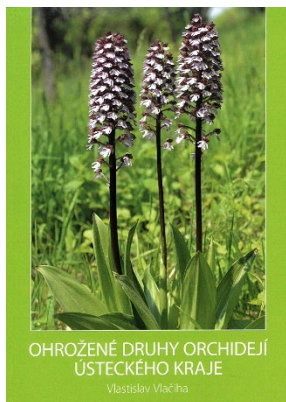

Recenze

Ohrožené druhy orchidejí Ústeckého kraje

Vlačíha V. (2019): Ohrožené druhy orchidejí Ústeckého kraje. – Ústecký kraj & [ZO] ČSOP Launensia, Ústí nad Labem. ISBN 978-80-88140-22-1 (brožováno).

Atraktivní čeleď vstavačovitých rostlin (*Orchidaceae*) se v posledních letech těší v Ústeckém kraji značné pozornosti botaniků i milovníků přírody. Po dvou vydáních monografie věnované „orchidejím“ Českého středohoří (Nepraš et al., ed. 2008, 2018) vyšla malá a celkem nenápadná brožovaná publikace s výstižným názvem „Ohrožené druhy orchidejí Ústeckého kraje“. Jejím autorem je Vlastislav Vlačíha – dobrý znalec této čeledi v evropském prostoru, který se jí mnohostranně věnuje již řadu desetiletí terénním výzkumem i jako fotograf, popularizátor a praktický ochranář. Publikace je účelová a neprodejná a většina potenciálních zájemců o ni (tj. těch, pro něž by byla užitečná a zajímavá) o ní nejspíš ani netuší – proto je dobré na ni upozornit veřejnost.

Recenzovaná knížka je formátu A5 a byla vytištěna v brožované vazbě (V2), na hladkém papíře a s potíraným barevným přebalem. Má – s ohledem na řešenou problematiku – velmi malý

rozsah. Již z podílu fotografií na obsahu (tvoří o něco více než polovinu tištěné plochy), stejně jako ze stručných a dosti obecně pojatých textů je zjevné, že jde o popularizační příručku. Naznačuje to i poznámka na konci obecné textové části, zmiňující potřebu dlouhodobé podpory praktické ochrany ohrožených vstavačovitých druhů a stejně tak i osvěty ze strany ochrany přírody. Protože pro tuto část Čech dosud nevyšla souborná práce, která by se vstavačovitým rostlinám (tedy populárně řečeno orchidejím) komplexně věnovala, má tato publikace i nemalý odborný význam.

Po přehledném obsahu a nutném úvodu se čtenář ve stručnosti dozví o obecných problémech, limitujících faktorech a změnách (i příznivých), které v uplynulých zhruba 150 letech ovlivňovaly vstavačovitě rostliny v přírodě Ústeckého kraje. Samostatnou kapitolku má územní ochrana taxonů. Zvláště je také upozorněno na problematiku nomenklatury, neboť právě zde došlo v posledních desetiletích k řadě změn. Použitá nomenklatura vychází z novějšího systematického pojetí taxonů. Odpovídá tak moderně vytvářeným mezinárodním databázím (např. The Plant List, The World Flora Online), stejně jako novému Klíči ke květeně České republiky (Kaplan et al., ed. 2019), vydanému v témže roce jako recenzovaná publikace. Proto musíme např. vstavač kukačku či vstavač bahenní hledat již v rodu *Anacamptis*, který si odborná veřejnost dosud byla zvyklá spojovat jen s rudohlávkem. Stejně tak je vstavač osmahlý nově včleněn do rodu *Neotinea*; naopak vemeníček zelenavý, dosud známý jako *Coeloglossum viride*, patří nyní již k prstnaticům (rod *Dactylorhiza*). Nedá se nic dělat, na výsledky taxonomického pokroku a s ním související nomenklatorické změny si budeme muset zvyknout. Naštěstí jsou v publikaci u případů nejpodstatnějších změn uvedena kromě nových jmen také dosud nejfrekventovanější synonyma.

Stežejní částí knihy je přehled taxonů čeledi *Orchidaceae*, známých z Ústeckého kraje. Jsou uspořádány podle kategorií ohrožení, odpovídajících celosvětovým kritériím IUCN, které se poměrně nedávno promítly i do ochrannářského hodnocení organismů v České republice. Celkem zde najdeme texty ke 42 druhům a poddruhům vstavačovitých, které jsou známy z území Ústeckého kraje (včetně taxonů zde již vyhynulých) a současně jsou předmětem druhové ochrany, nebo jsou v aktuálním červeném seznamu cévnatých rostlin České republiky. Každému u nich je věnována jedna

stránka. Jak autor sám uvádí (viz text na straně 6 dole), publikace se záměrně nevěnuje pouze kruštíku široolistému (míněn je *Epipactis helleborine* subsp. *helleborine*). Není totiž v České republice zvláště chráněným druhem, ani ho nenajdeme v žádné z kategorií v červeném seznamu cévnatých rostlin.

Taxony jsou v publikaci řazeny sestupně podle stupně ohrožení v České republice. Nejprve tedy najdeme taxony kriticky ohrožené (kategorie CR), pak ohrožené (EN), následují je zranitelné (VU) atd. Uveden je i jeden u nás vyhynulý druh. Každá kategorie má své barevné označení v obsahu i v záhlaví stránky s příslušným taxonem, což přispívá k přehlednosti celé publikace. Ne u všech taxonů však tyto kategorie odpovídají i současné situaci v Ústeckém kraji. Proto je u těch, které jsou v České republice kriticky ohrožené, resp. ohrožené a v Ústeckém kraji jsou aktuálně považovány za vyhynulé, na tento rozdíl výslovně upozorněno právě v barevném proužku v záhlaví.

Texty v hlavní části publikace, kde jsou popisovány jednotlivé druhy, jsou stručné až velmi úsporné, ale pokud mohu soudit, jsou vždy výstižné, čtivé a dostatečně informativní. Pro každý taxon je obvykle uvedena jeho základní morfologická charakteristika s upozorněním na podstatné diakritické znaky, popsány jsou jeho ekologické nároky a ohrožující faktory. Rámcově je uveden také celkový areál, stejně jako situace taxonu v České republice, historický i současný výskyt a ohrožení v Ústeckém kraji. Přesné popisy současných lokalit však v publikaci prakticky nenajdeme – autor jistě věděl, proč je neuvádět. U mnohých taxonů jsou také zmíněny různé zajímavosti a důležité ochranné zkušenosti. I to zvyšuje atraktivnost a významnost textu.

Přesto bych uvítal, kdyby stručné zeměpisné informace o výskytu (třebas jen historickém) byly u každého druhu doplněny malou mapkou Ústeckého kraje s alespoň přibližným rozšířením (nejlépe jako síťový kartogram), z níž by bylo již na první pohled patrné, v které části regionu ten, který druh roste a s jakým zastoupením. Kladlo by to sice větší nároky na autora a ubylo by trochu místa na pěkné fotografie, ale výsledek by byl pro čtenáře podstatně informativnější. Dat pro takové zobrazení již je, myslím, opravdu dostatek. (Místa v knížce už méně – ale našlo by se.) Nakonec – právě vzácnost (či hojnost) vstavačovitých je již po mnoho desetiletí jednou z nejzajímavějších otázek v ochranné praxi nejen u nás a podmiňuje zájem laické i odborné veřejnosti o tuto atraktivní skupinu rostlin.

Zde ale musím vytknout vydavatelům jednu podstatnou věc: texty jsou psány zbytečně malým fontem písma. Snad to je z úsporných důvodů, ale rozhodně je to na újmu smyslu publikace. Texty navíc mnohdy nejsou rozčleněny do odstavců, takže jsou hůře čitelné. Bylo by možné je také zjednodušit rozdělením mnoha dlouhých souvětí.

Obrazový doprovod celé publikace je rozsáhlý, kvalitní a je bezpochyby jednou z hlavních předností celé publikace. Autor je znám svou dlouholetou fotografickou specializací na vstavačovité rostliny, přičemž jeho terénní zkušenosti daleko přesahují středoevropský prostor. Nepochybují proto, že právě kvůli atraktivním fotografiím se k publikaci budou čtenáři opakovaně vracet.

Ještě k fotografiím: pro příští vydání publikace by stálo za úvahu ke každému taxonu připojit vždy pohled na celou rostlinu (někde jsou skoro zbytečně dvě detailní fotky květu či květenství). Je také trochu škoda, že u fotografií nejsou vždy uvedeny lokality a data jejich pořízení. U ochranné skupiny atraktivních druhů, které nelze dokumentovat herbářovým sběrem, je právě fotodokumentace klíčovým dokladem, jehož odborná hodnota (zvláště v případě publikace) v budoucnu poroste. Kromě toho je zřejmé, že přinejmenším u regionálně vyhynulých druhů příslušné fotografie pocházejí odjinud než z Ústeckého kraje. (Není jasné, zda tomu tak není i u některých dalších taxonů.)

Musím pochválit připojení kapitoly „Literatura“, zahrnující na 25 pramenů. I když to není výslovně uvedeno, jde spíše o doporučené a rozšiřující tituly. Pro méně poučené zájemce o tuto skupinu rostlin je to určitě přínosné. Snad by se sem hodilo doplnit ještě webové stránky státních ochranných organizací (AOPK ČR, CHKO, NP, Krajský úřad Ústeckého kraje), ačkoliv nemají speciální oddíly věnované čeledi vstavačovité. Další doporučená literatura by se vešla na nevyužitou 3. stranu obálky.

Formální závěrečné úpravě textu mohlo být věnováno více pozornosti, čeština bohužel není vyloučeně excelentní. Na řadě míst chybějí čárky v souvětích, a to někdy i vícekrát na téže stránce. Jde přitom o několik desítek případů (!): viz strany 6, 7 (3×), 8, 11, 12, 14, 16, 20, 24, 26, 27, 32, 33 (2×), 34, 35 (3×), 36 (2×), 37, 38 (2×), 39, 41 (2×), 42, 43 (3×), 45 (3×), 47 (4×), 49. Občas se také vyskytují věcné i syntaktické chyby. Mám vážnou pochybnost, že druh *Listera ovata* je „hojný v Krušných horách“ (str. 48). Tak tomu nebylo zřejmě nikdy. Na straně 42 je chybné vysvětlení výrazu „[*Epipactis viridiflora*]“ – znamená totiž „zelenokvětý“. Druhové epiteton tedy odkazuje na barvu květů, nikoliv celé rostliny. Mám ještě jednu výtku z geografického hlediska. V textu se běžně operuje s termínem „Ústecko“. S ohledem na nejednoznačnost pojmu, který může svádět k chápání ve významu „okres Ústí nad Labem“ bych byl jednoznačně pro důsledné uvádění termínu „Ústecký kraj“, i když čtenář z kontextu obvykle pochopí. Úspora textu je při zvoleném termínu minimální, nehledě na zbytečnou odlišnost vůči samotnému názvu publikace. To jsou ale spíše drobnosti.

Ze závažnějších překlepů, upozorňuji na „krušné hory“ (2. strana obálky), „stráně u Drahobuz“ (str. 8 → má být Drahobuzi), „J. Domin“ (str. 11 → má být K. Domin), „u Zaječova“ (str. 13 → má být u Zaječic), „fyto geografických okrsků“ (str. 14 → okresů), „nálezy pocházení“ (str. 26 → pocházejí), „listy, na nimiž“ (str. 40 → na nichž), „[vemeník zelenavý] je má [...] výskyt (str. 40), „druhy české orchideofóry“ (str. 42 → orchideoflóry) a „blízkou příbuznou“ (str. 45 → blíže příbuznou). Výraz „postaru“ (str. 47) v češtině neexistuje. Bylo by dobře také sjednotit v použité literatuře zkratku pro počet stran (str. × p.). Takové chyby zbytečně kazí celkový dojem z publikace. Pokud by knížka prošla běžnou korekturou, šlo by jim snadno předejít – už proto, že text není příliš složitý a jeho rozsah je celkem malý. Ale to je výtka jak na autora, tak na vydavatele.

Jedním z nejzávažnějších nedostatků této pěkné a užitečné publikace je však podle mého to, že se značná část veřejnosti o ní vůbec nedozvěděla. Distribuce byla patrně nahodilá, a domnívám se, že knížka nebyla dostatečně prezentována veřejnosti. Pokud jste o ní věděli, bylo ji možné do nedávna zdarma získat na Odboru životního prostředí a zemědělství krajského úřadu Ústeckého kraje. Po jejím definitivním rozebrání však mají zájemci o ni zřejmě smůlu, protože není asi nikde k dispozici alespoň v digitální podobě, která by bylo snadno dostupná pro ty, na něž výtisk nezbyl. Je proto škoda, že se tato knížka nedostane k řadě zájemců, kterým by byla užitečná a pro které je vlastně určena. I když se tato námitka týká už obecné problematiky vydávání literatury v Ústeckém kraji, a je tedy nad rámec recenze této publikace, snadné řešení se nabízí samo. Stačilo by zveřejnit tiskové PDF – věřím, že někde existuje – na webovém portálu Ústeckého kraje a stejně postupovat i s dalšími obdobně zaměřenými popularizačními i odbornými publikacemi hrazenými z veřejných prostředků. Přimlouvám se zde tedy (stejně jako u následující recenzované práce), aby se Krajský úřad Ústeckého kraje jako spoluvydavatel pokusil dílo V. Vlačihy více zhodnotit a zpřístupnit ještě dalším zájemcům.

Závěrem je třeba i přes uvedené připomínky poděkovat autorovi i vydavatelům za zajímavou a přínosnou knížku. Určitě se k ní rádi budou vracet nejen zájemci o naše domácí „orchideje“. Díky atraktivitě tématu, pěkným fotografiím a poměrně přehlednému zpracování má jednu velkou přednost. Můžete ji totiž kdekoliv otevřít a pokochat se krásou zobrazených rostlin a třeba se i na chvíli začíst do krátkých textů. A pokud by se k ní dostal někde v knihovně náhodný čtenář, může díky ní celkem rychle získat pozitivní dojem z kraje, jehož značně pošramocenou pověst si třeba i poněkud poopraví. Za sebe pak doufám, že se v dohledné době dočkáme ještě skutečně komplexního a podrobného odborného zpracování téhož tématu v Ústeckém kraji.

Vít Joza